

ՀԱՅԵՐԸ ԵՒ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԹՈՒՐԵՐԸ

— 0 —

«Մասին» ի սեպ . 30 ի թիւով հրատարակած իր նշանաւոր նամակին մէջ , Պ. Իսմայիլ-Բէմալ պէյ կատարելապէս իրաւունք ունէր օսմանեան պետութեան բոլոր ժողովուրդներուն զգացմանք ինքզինքն իրեն թարգմանը ներկայացնելու՝ յայտարարելով թէ այդ բոլոր ժողովուրդները «իրենց յոյսը կը դնեն Ֆրանսայի անշահախնդրութեան եւ արդարաբերութեան վրայ» եւ թէ Սուլթանին հանդէպ աւելորդ անգիտեան զիբրին մէջ «Էրպընըմարեն Արեւելքի գեղադէր ժողովուրդներուն համար արդարութեան բարագլխի մը բացումը :

Ֆրանսոթ-թուրք վէճին պայթումէն անմիջապէս յետոյ , միեւնոյն ատեն երբ Տամատ-Մահմուտ փաշայի երկու որդիները Պ. Լուպէին կը զրկէին նամակ մը որով Ֆրանսան կը հրաւիրէին Երիտասարդ-թուրքներուն օգնել՝ Տաճկաստանը վերականգնելու իրենց ջանքերն մէջ , ամէն երկրի ու ամէն կուսակցութեանց Հալլը Ֆրանսայի կը զիմէին խնդրելով որ ան իր վէճն ընդլայնէ եւ զայն արդիւնաւոր դարձնէ արդի տաճկական ռեփիւին բոլոր զոհներուն , Դրօշակեան կուսակցութիւնը , Ժնեւի վէճն , կը ներկայացնէր . Պ. Տելլապէին , «Բրօ Արմենիա» խմբագրապետ , Բիւրի Քիչյարի միջնորդութեամբ , յիշատակագիր մը որ Ֆրանսայի միջամտութիւնը կը խնդրէր Հայաստանի մէջ բարենորոգմանց գործադրումին համար . Հնչակեան կուսակցութիւնը , Լօւիստին , Բոմբէ-ձէյի կ'ուղղէր յիշատակագիր մը Ֆրանսական Հանրապետութեան նախագահին եւ Ռուսիոյ փաշան , հրաւիրելով անոնց ուշադրութիւնը տակալական Հայաստանի ներկայ հենչային կուսութեան վրայ եւ խնդրելով անոնցմէ միջամտել՝ չմղելու համար Հայերը յուսահատութեան խորհուրդներուն հետեւելու :

Արեւելի չլքողուպէ խրամատով մը իրարմէ բաժնուած , Հայերն ու Թուրքերը կրցան ուրեմն՝ այս պարագային՝ միասնալ Ֆրանսայի մօտ այս միաժամ գիւժումին մէջ :

Պ. Իսմայիլ Բէմալ Պէյն նամակը միութեան ուրիշ գլխի մը կը բերէ երկու ժողովուրդներուն միջեւ :

«Մենք պատրաստ ենք , կ'ըսէ պ. Բէմալ Պէյ՝ բոլոր օսմանցիներուն անուշադիր խօսելով , ընդունելու եւ է կարգադրութիւն որ նպատակ

ունենայ Պոլսոյ մէջ հաստատել պարկեշտ ու մարդկային կառավարութիւն մը , կարող՝ օտար ազգերու հետ լաւ յարաբերութիւններ երաշխաւորելու եւ միջազգային յանձնառուութեանց արժէքը պնդատելու , ու թաց սասի՛ գաւառներու մէջ հիմնելու այլազան ժողովուրդներու օրինաւոր բողոքակներուն համապատասխանող վարչութիւն մը » :

Առաջին անգամն է որ Երիտասարդ-թուրքներու պետեւն մէկը այսքան ազատական եւ այսքան ուշիմ՝ հրօտմ մը կ'արտայայտէ : Հինգ վեց տարիէ ի վեր Երիտասարդ-թուրքերը անդադար Հայերը հրաւիրեցին իրենց հետ միասնալ՝ Տաճկաստանի ընդհանուր վերանորոգմանը աշխատելու համար , բայց երբեք չուզեցին ընդունիլ Հայոց մասնաւոր պահանջներուն օրինաւորութիւնը . երբեք չուզեցին հասկնալ թէ Հայերը , — ինչպէս եւ պետութեան միւս գերատոնեայ ժողովուրդները , — կը տառապին ոչ միայն իրեն Օսմանցի՝ կառավարական զարկի սխտեմին հետեւանքովը , այլ նաեւ , ու մանաւանդ , իրեն «բայա» , մատնուած՝ ոճրագործ կատաղութեանը Սուլթանին որ զիրենք ամբողջովին ցնչել կը ձգտի եւ վայրագութեանը մամմիտական պաշտօնեաներու եւ թուրք ու քրիւտ բնակչութեան որ սիրուր եւ ունայ մը ցոյց կուտան Սուլթանին գոթիային յատակադիւծը գործադրելու :

Գարգ մը Երիտասարդ-թուրքեր աններելի յանցանքը գործեցին ոգեւար Հայութեան արուեսունջը խղզիլ վանալու՝ եւրոպացի հայասէրներուն յայտարարելով թէ «հայկական խնդիրը չկայ» , թէ Տաճիկները կը տառապանայնեան որքան Հայերն . թէ Միտհատի Բոմբէ Սահմանադրութեան վերահաստատումը պիտի բաւէր մէկ օրէն միւսը ամբողջ երկիրը իր բոլոր մասերով բռնէիլու : Հայաստանին ինչպէս Մակեդոնիան , Սլոյանիան ինչպէս Սուրբան , Բիւրտիստանն ինչպէս Արաբիան խաղաղեցնելու :

Օսմանեան պետութեան այլազան ժողովուրդներուն մասնաւոր բաղանքներուն՝ օրինաւորութիւնը ճանչնալով՝ պ. Իսմայիլ-Բէմալ Պէյ անհուն ծառայութիւն մը կը մատուցանէ նոյն իսկ Թուրքիոյ դատին . կը սփառէի որ բոլոր Երիտասարդ-թուրքերը սպառնալիքեան կարգային պ. Բէմալ Պէյի այս տողերը , անոնց վրայ խոկային եւ իրենց հաւանութիւնը տային անոնց :

Տաճիկները պէտք է լաւ մտածեն սա կէտին վրայ որ եթէ իրենց կառավարութիւնը եւ ամբ

բողջ ժողովուրդը զգկամակած չլլալին Յոյներուն, Սերպիւրուն, Պուլիպոնիւրուն, Կրետա-ցիներուն ամենափոքր մասնաւոր բարենորոգում մը չնորհել, իրենց պետութեան այդ բոլոր նահանգները կորսնցուցած պիտի չլլալին հայկական տաղանային սկիզբը, եթէ խնջացութիւնն ունեցած ըլլալին իրագործելու այն մէկ քանի տարրական անհրաժեշտ բարենորոգումները զոր Հայերը կը պահանջէին եւ որոնք ո եւ է ձգտում չլունէին երկրին ամբողջութեանը վնաս հասցնելու, հայկական խնդիրը պիտի երբեք չառնէր արդի ծանրութիւնը, այն մեծ ապէս վըտանգաւոր հանգամանքը զոր ունի այժմ աշխարհիս խաղաղութեանը եւ օսմանեան պետութեան ապահովութեանը համար:

Տաճիկները պէտք չէ որ մոռնան թէ հայ ժողովուրդը, է՛ն խաղաղաւէր ժողովուրդներուն, օսմանեան կայսրութեան մէջ, սկիզբէն ի վեր աշխատութեան եւ արտադրութեան բարեբաւ տարր մը կազմած է, թէ անոր զերը շատ մեծ է եղած իրենէ միջնորդ արեւմտեան քաղաքակրթութեան, — որուն վրայ կը հիմնան եւ զոր կ'ընդգրկեն Երեւոտաբլթուրքերը — եւ Տաճկաստանի միջին, եւ թեւ երբեք չէ ձգտած Տաճկաստանը կործանելու (այս մասին կը վկայեն Հնչակեան եւ Դրօշակեան կուսակցութեանց քաղաքիքի եւ յստակ յայտարարութիւններն իրենց լրագրերուն եւ ծանուցագրերուն մէջ), այլ օսմանեան պետութիւնը վերանորոգած տեսնելու այնպիսի կերպով մը որ ներգաշնակ եւ ազատ զաշնակցութիւն մը դառնայ, ուր կեդրոնական թուրք իշխանութեան մը շուրջը իւրաքանչիւր ցեղ իր ուրոյն զարգացմանը համար հարկաւոր եղած ազատութիւններն ունենայ, ինչոր՝ ամբողջութեան կենսակաւորութեանը վնասելէ հետո՛ւ անոր զարգացմանը պիտի նպաստէր:

Տաճիկները պէտք է մտածեն թէ հայ ժողովուրդը, խառնուրդով այնքան հանդարտ, իր կեցած աշխատողի խաղաղի ու հեղ երեւոյթին տակ ազատութեան խանդավառօրէն սիրահար հոգի մը կը պահէ եւ թէ՛ երբ իր համբերութիւնը հասցնեն՝ երբեմն ըմբոստացողի մեծ ընդոստիւններ կ'ունենայ — ատոր ապացոյցը մէկէ մեկի կ'ազմալին տուած է իր երկայն ու եղբրական պատմութեան ընթացքին մէջ, — որոնք վրդովիչ են բռնապետութիւններուն համար: Տաճիկները պէտք չէ մոռնան թէ տաճկական ու պարսկական Հայաստանին մէկ ստուար մասը Ռուսիա խից այդ երկու մահմետական պետութիւններուն ձեռքէն, որովհետեւ ա՛յլ կ'ատ-

ղած այն զգուելի ու սխտեմական կեդրուումն որով կը տառապէին, հայերը, ձանձրացած երկայն տոնի կ'ըլլէր ուղղամիտ դիմումներով Տաճկէն ու Պարսկէն հայցելէ տարրական արդարութեան թեժով մը որ գոնէ պատուոյ կեանքի, ինչքերու ապահովութիւնը երաշխաւորէր իրենց, ոռւսական բանակին ընծայցեցին այնքան անձնուէր որքան թանկագին աղակցութիւն մը եւ իրենք իսկ Ռուսերուն յաղթանակը պատճառորոցին իրենց Լորիս Մելիքով, Լազարեֆ, Տէր-Լուկասով հայրենակիցներուն հանճարովն ու արեւութեամբը:

Տաճիկները պէտք չէ մոռնան նաեւ որ եթէ վաղը Տաճկաստանը ո եւ է կերպարանափոխութիւն կ'ըլլէ որ զինքը քաղաքակրթութիւն, գոնէ բնակելի երկիր մը զարձնէ, այդ երեւոյթը արդիւնքը պիտի ըլլայ՝ մեծ մասամբ՝ հնչեղորէն քալիւրած հայ առիւնիկ:

Տաճիկները պէտք է ուրեմն «հայկական խընդիրը» նկատեն ոչ թէ իրենէ ժխտական սատար մը իրենց քաղաքական ապագային համար այլ իրենէ վերանորոգումն ապակի մը՝ եթէ գիտնան սգտուել անկից ոչ թէ ետակար ու նենգաւոր, այլ ուղղամիտ ու պայծառաստեւ դաշնակով մը:

Ա. ՉՊԱՆԵԱՆ

(Որովի պլանը, 15 հոկտ.)

ԵՐԻՏՄԱՍԻՆԻԹՈՒՐՔԵՐՈՒ ՅԱՅՏՐԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

«Ռըվլու պլան»-ի յօդուածին, որուն թարգմանութիւնը կը հրատարակենք վերեւ, լոյս տեսնելէն քաջառումով օր յետոյ, «Մասիկ»-ին մէջ երեցած հետեւեալ յայտարարութիւնը, զոր իմամալի Դէմալ Պէյ կը հրապարակէր Երեւոտաբլթուրքերու բոլոր պետերուն կողմէ, Դէմալ պէյ, ցեղով ալպանացի, նախկին նախարար, նախկին պետական խորհրդական, նախկին վալի, եւ մին թուրքիս ամենէն զարգացեալ եւ հեղինակաւոր անձնաւորութիւններէն, այս յայտարարութեան մէջ կ'ընդլայնէր, կը մանրամասնէր եւ վերջնական յստակութեամբ մը կը լուսաբանէր «Մասիկ»-ի հոկտեմբեր 1-ի թիւով հրատարակած իր նամակին այն կարեւոր պարբերութիւնը, որուն առթիւ գրուած էր «Ռըվլու պլան»-ին յօդուածը: Այս յայտարարութիւնը թուական մը կը բանայ Երեւոտաբլթուրքերու գործունէութեան մէջ, Միւս-